

місці. У разі кризової ситуації в суспільному житті перехідного періоду масова свідомість втрачає енергетичний потенціал і, як наслідок, виникає неможливість вирішення будь-яких екзистенційних завдань, настає криза світогляду. Саме в цей момент у соціумі активізується процес міфотворчості, відбувається боротьба за виживання кількох міфоконцепцій. Перемагає та політична сила, яка спроможна відродити новий архетип з глибин колективного несвідомого і переключити увагу маси на новітній міф, в основі якого лежатиме концепція соціальної істини, ґрунтованої на справедливості (соціальна захищеність громадян, подолання бандитизму, корупції і інших негативних соціальних явищ тощо), світлому образу майбутнього держави як ідеального буття, відродженні і збереженні національної історії і культури, усуненні старого політичного режиму, який не виправдав сподівання народу (аналог міфічної боротьби Добра і Зла).

Підсумовуючи викладений матеріал можна відзначити, що стабільне функціонування демократичної політичної системи можливе за розроблення та застосування технологій як системи послідовних дій, спрямованих на досягнення потрібного політичного результату.

Нинішня суспільна ситуація динамічно змінюється, мають місце ризик, недовіра, конфліктність тощо. А технологізація соціально-політичного процесу є гарантом стабільності розвитку демократичної політичної системи.

Філософське осмислення процесу технологізації в соціально-політичній структурі суспільства є актуальним на сьогодні, оскільки дає змогу пізнати можливості технології та управління нею. За допомогою технології відкриваються нові можливості використання знання для осмислення суспільно-політичного буття.

Суть технології заключається в тому, щоб виявити і найдоцільнішим способом розподілити порядок процедур і операцій для максимального ефекту певного процесу. Така особливість технології відкриває можливості для використання її як у ході управління політичними процесами, так і під час виборчих процесів.

За умови дотримання послідовності технологізації виборчого процесу забезпечується висока організація передвиборчої агітації зокрема і виборів загалом. Але на сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується швидкоплинністю змін на політичному просторі, технологізація відкриває можливості для маніпуляції свідомістю мас, створення ілюзорної реальності, впровадження в масову свідомість новітніх міфів.

Бібліографічні посилання:

1. **Выдрин Д.** Политика, история, технология, экзистенция. – К.: Либідь, 2001. – 432с.
2. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-науч. фонд; Науч. ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. – М.: Мысль, 2001.
3. **Стефанов Н.** Общественные науки и использование технологии М.: Мысль, - 1976. – 182с.

УДК 327(075. 8)

М. В. Шульгіна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ХАНТІНГТОН ЯК ФУНДАТОР ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

У статті розглядається цивілізаційна парадигма С. Хантінгтона, його основні ідеї як фундатора цивілізаційної геополітики, описані передумови зародження його поглядів, а також їх актуальність для сучасного світопорядку, приділена увага критиці його ідей з точки зору цивілізаційного підходу.

Ключові слова: цивілізація, концепція, зіткнення цивілізацій, цивілізаційний розлом.

В статье рассматривается цивилизационная парадигма С. Хантингтона, его основные идеи как основателя цивилизационной геополитики, описаны предпосылки зарождения его взглядов, а также их актуальность для современного миропорядка, уделено внимание критике его идей с точки зрения цивилизационного подхода.

Ключевые слова: цивилизация, концепция, столкновение цивилизаций, цивилизационный разлом

In the article the civilizational paradigm Samuel Huntington, and its guidelines as the founder of civilizational geopolitics described premises of origin of his views, as well as their relevance to the contemporary world order, paid attention to criticism of his ideas in terms of civilizational approach.

Samuel Huntington, author of the theory of neoatlantizm which predicts a future clash of civilizations. He sets out his vision in his programmatic article «The Clash of Civilizations», which appeared as a summary of the big geopolitical project «Changes in the global security and U. S. national interests».

The article of classic political science Huntington on the interaction of civilizations as a key player in world politics. Arose from an article in the journal Foreign Affairs, which has caused the most-resonance for the entire second half of the twentieth century, it describes a new political reality of our time and predicts the global development of the human civilization.

The basis of the article is the author's assertion that the central axis of world politics in the future will be a conflict between the «West and the rest of the world,» and the reaction of the non-Western civilizations to Western power and values. The author believes that the most significant conflicts of global politics will unfold between nations and groups belonging to different civilizations. The main source of conflict will be an ideology and not economics. Critical boundaries between humanity and the prevailing sources of conflict will be determined by culture.

In this paper the main points of the theory of criticism «clash of civilizations», of S. Huntington. It is a question of the failure of the theory to the academic side, in particular, of reductionism, misrepresent themselves civilizations and relationships of between them, the article draws attention to the incorrect interpretation of the causes of conflict between different civilizations. This theory is criticized by many experts as insufficiently grounded in academic terms, but, unfortunately, Huntington's theses continue to attract attention to themselves and there is a real danger that they can be taken as a guide, a kind of «road map» for some laps.

Huntington's thesis, heralding humanity «clash of civilizations», immediately became the subject of heated debates. It should be recognized that very few articles like this, caused such a strong resonance in the world. This theory, along with extended early in 1989, another American scholar F. Fukayamoy theory of «end of history» is essentially futurological. Huntington's theory is based on the presumption of conflict between civilizations. «Starting point» of the theory of the «clash of civilizations» is the threat of imminent civilizational and religious conflict of global proportions, looming over mankind.

Keywords: civilization, vision, clash of civilization, the civilization spill.

Актуальність статті. Народження концепції Хантінгтона обумовлене грандіозними потрясіннями кінця ХХ століття. На рубежі 1980-1990-х років рухнула соціалістична система в СРСР і країнах Центральної і Східної Європи, а разом з нею світоустрій, що тримався на протистоянні соціалістичних і капіталістичних систем.

Виникла щонайгостріша необхідність в оперативному осмисленні не лише того, чому це сталося, але і того, які відкриваються нові перспективи світового розвитку, з якими новими викликами доведеться зіткнутися переможцям в холодній війні. Парадигма Хантінгтона була концентрованим вираженням тих чекань і побоювань, якими були охоплені не лише академічні круги, але і широка громадськість.

Мета роботи – розкрити вплив концепції «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона на становлення нової галузі геополітичної науки – цивілізаційної геополітики.

Вже з кінця ХІХ століття з'являється безліч геополітичних концепцій, що намагалися дати чітку картину міжнародних відносин практично у всі історичні періоди. Більш того, творці цих концепцій будували геополітичні прогнози на майбутнє, намагаючись якось передбачити політичну і стратегічну розстановку сил на світовій арені. Однією з таких концепцій є цивілізаційна парадигма соціолога і політолога, Самюеля Філіпса Хантінгтона, що опублікував в 1993 році свою статтю «Зіткнення цивілізацій?» в журналі «Foreign Affairs», яка викликала величезний резонанс у наукових колах. У ній він провів геополітичний аналіз світової політики після «холодної війни» і висловив думку, що «центральним і найбільш небезпечним аспектом, який зароджується у глобальні політиці стане конфлікт між групами різних цивілізацій». Остаточні свої погляди він сформулював у роботі «Зіткнення цивілізацій?», що вийшла в 1996 році.

Переконлива сила хантінгтонівської парадигми полягає не в її філософській чарівності, а в її повсякденному підтвердженні з хроніки міжнародних новин. Єдиний ліберальний світ вже не відбувся - ні одна гаряча точка не згасла, ні один екстремістський рух не зник, війни тільки збільшуються, а прагнення до інтеграції якщо і спостерігається, то тільки між «своїми» і тільки проти «чужих».

Своєю концепцією «зіткнення цивілізацій» Хантінгтон кинув виклик багатьом усталеним

уявленням про характер потенційних глобальних протистоянь, а також запропонував нову парадигму для теоретичного дослідження і прогнозування світопорядку на рубежі XX і XXI століть. Це чи не найбільша з представлених за останнє десятиліття наукова концепція, в якій дана загальна картина світу. Хантінгтон – один з найбільш авторитетних політологів світу – і сам розуміє, що полемізувати з його концепцією найпереконливіше було б за допомогою іншої цілісної теорії, альтернативної не тільки його ідеям, а й застарілій парадигмі холодної війни.

Чому саме книга Хантінгтона стала сьогодні настільки популярною, адже подібні ідеї були вельми поширені серед дуже багатьох політиків і публіцистів рубежу століть? Відповідь на це питання очевидна – тому що сам Семюель Хантінгтон був не вільним, ні за що не відповідають мислителем, а реально діючим політичним радником, до думки якого не просто «прислухалася» американська влада, а приймала їх до уваги, як це було з усіма статусними інтелектуалами в США і Великобританії.

Концепція Хантінгтона є спробою створення з сучасного етапу міжнародних відносин, з притаманним йому становленням нових центрів сили, чергової парадигми, засновану на біполярності: не маючи можливості перешкоджати становленню нових центрів сил, які не прагнуть вестернізації та не приймають ціннісні установки Заходу, Хантінгтон пропонує США очолити цю тенденцію, створивши два нові блоки: Захід і Незапад.

Відзначаючи зростаючу роль, яку відіграє поняття етнічності, Хантінгтон, з притаманним йому американізмом, ставить США на чолі нового блоку. Вельми цікаво, що Хантінгтон відносить Росію до розколотих країн. З цього випливає, що концепція, запропонована Хантінгтоном, сприятиме інтеграції європейської спільноти на чолі США проти агресій з боку інших цивілізацій, яскравим прикладом яких на даний момент є міжнародний тероризм, що буде служити легітимності присутності американських сил на європейському континенті.

З солідною часткою впевненості можна сказати, що це чи не найбільша з представлених за останнє десятиліття наукова концепція, в якій дана загальна картина світу. Не дивно, що новаторські геополітичні ідеї проф. Хантінгтона відразу ж викликали потужну хвилю наукових дискусій; не залишилися осторонь і політики з багатьох країн світу. Зрозуміло, перші полемічні відгуки стосувалися насамперед приватних аспектів нової концепції. Критики цивілізаційного підходу Хантінгтона навіряд чи могли оперативню висунути альтернативну модель настільки ж високого наукового рівня.

С. Хантінгтон – один з найбільш авторитетних політологів світу – і сам чудово розуміє, що полемізувати з його концепцією «зіткнення цивілізацій» найпереконливіше було б за допомогою висунення іншої цілісної теорії, альтернативної не тільки його ідеям, а й застарілій парадигмі холодної війни.

У статті «Зіткнення цивілізацій?» розглядаються більшість найважливіших процесів міжнародного життя останніх років. Відповідаючи критикам, Хантінгтон підкріпив свою позицію новим списком конфліктів і подій, що відбулися в світі за кілька місяців після написання статті, – усі вони можуть бути інтерпретовані в дусі його цивілізаційної парадигми або передбаченні на її підставі [1].

Очевидно, що цей список міг би бути суттєво доповнений новими фактами і подіями світової політики, підтверджуючими глибоку переконаність Хантінгтона, що люди все більше схильні «вмирати за культуру», ніж за якісь інші, можливо, більш прагматичні інтереси.

У міжнародному порядку денному міжцивілізаційні проблеми поступово виходять на перше місце, витісняючи проблеми наддержав. Вони включають такі питання, як розповсюдження озброєнь (особливо масового знищення та засобів їх доставки), права людини та імміграція. За цими трьома проблемам Захід знаходиться на одній стороні, а велика частина інших найбільших цивілізацій світу – на іншій.

Так що ж сприяло розвитку ідей Хантінгтона?

По-перше, перетворення сучасного західного світу, яскравим представником якого був Хантінгтон. Світ змінюється, і Захід шукає нові форми самовизначення, які дозволили б йому менш болісно пристосуватися до нових реалій, зберігши за собою лідерство. По-друге, ми не можемо не погодитися з Хантінгтоном про те, що поряд з політичними акторами на світовій арені з'являються інші утворення, зокрема, засновані на духовному самовизначенні – в цьому криється дуже важливий феномен сучасного світу. Міжнародні відносини, будучи досі, в основному, справою міждержавним, переходять в абсолютно інші виміри, які не мають чіткого нормативного визначення. Нові групи не укладені в рамки якоїсь держави, отже, багато в чому безконтрольні. Нова грань між суб'єктами міжнародних відносин в деякій мірі лежить в свідомості людей, а не на політичній карті світу.

Національне самовизначення, на яке так часто посилається Хантінгтон, є наслідком саме перехідного періоду. Національне єднання, до якого закликає Хантінгтон, являє собою спробу

забезпечити найголовніше, до чого прагне будь-яка держава – безпека, у світлі становлення нової системи, яка навряд чи буде характеризуватися однополярністю. Однак у майбутньому, ідеї розмежування світу з «національним блоком» зведе нанівець будь-які спроби вирішення глобальних проблем.

Ще одним наслідком теорії Хантінгтона є включення в загальносвітову систему відносин нових полюсів сил, які привносять нові правила гри. Сучасному світові ще лише доведеться встановити нові рамки взаємодії системи, що буде вельми проблематичним, враховуючи той негативний досвід, який мав місце на раніше слаборозвинених територіях, які служили ареною протистояння двох полюсів сил, що призвело до катастрофічних наслідків у відношенні розвитку суспільно-політичних процесів на постколоніальному просторі. Сьогодні Захід змушений протистояти тим наслідкам, коріння яких були закладені ним раніше внаслідок деструктивної політики по відношенню до «третього світу» в спробах проекції своєї політичної системи на суспільство іншого рівня розвитку, інших цінностей з метою досягнення короткострокових геополітичних цілей.

На погляд Хантінгтона, «нереальною є парадигма єдиного світу, де існує або в найближчі роки виникне універсальна цивілізація. Довід про те, що зараз з'являється універсальна культура або цивілізація, приймає різноманітні форми, але жодна з них не витримає навіть побіжного аналізу», хоча б тому, що» тільки всесвітня влада здатна створити всесвітню цивілізацію», як свого часу римська могутність породила майже універсальну цивілізацію, але тільки в обмежених межах стародавнього світу.

Хантінгтон впевнений, що говорити про «заспокоєння» світу після холодної війни неможливо. «Куди не повернешся, світ скрізь не в ладах з самим собою. Якщо в цьому винні не цивілізаційні відмінності, то що ж? Критики цивілізаційної парадигми не дали кращого пояснення того, що відбувається у світі ...» [2].

Теза Хантінгтона про те, що саме цивілізаційна модель пояснення сучасного і майбутнього стану світу здатна стати узагальнюючою, або головною, науковою парадигмою епохи після холодної війни, викликав серйозні заперечення критиків.

Цивілізації існують споконвіку. Чому ж тільки зараз вони кидають виклик світовому порядку? Хоча їх роль і вплив дійсно міняються, але оцінка цих змін залежить від позиції дослідника. Тому мета цивілізаційної моделі - насамперед привернути увагу західної громадськості до того, як все це сприймається в світі. Вітчизняні опоненти Хантінгтона (А. С. Панарін, Е. Б. Рашковський) відзначають, що теза про прийдешній конфлікт цивілізацій швидше постулюється, ніж обґрунтовується. Виникає питання: чому ж цивілізаційні конфронтації не мали місця, припустимо, п'ятдесят чи сто років тому? Мова може йти про зростаюче значення світових цивілізацій в триваючому і надзвичайно нерівномірному всесвітньому процесі модернізації.

Є. Б. Рашковський критикує концепцію Хантінгтона по трьох позиціях. Перша позиція, складність внутрішнього складу кожної з цивілізацій – якою б спостерігач не окреслював цивілізацію як поняття або як систему. У кожній з цивілізацій йде внутрішня боротьба за панування над природними і людськими ресурсами, напружена боротьба за гегемонію в символічній сфері – і не тільки в ідеологічних, але і в релігійних категоріях.

Друга позиція відноситься до внутрішньої динаміки цивілізацій. Вони володіють рухливістю, можуть видозмінюватися.

Третя позиція полягає в залежності сучасного трактування традиційної проблематики від політичної кон'юнктури. Можна зрозуміти соціо-економічні і психологічні передумови релігійного фундаменталізму і в ісламському світі, і в православному, і в індуїзмі, і в іудаїзмі. Фундаменталізм, якщо до нього придивитися, чужий не тільки раціоналізму, але і традиціоналізму, бо він не сприймає традицію в її історичній змінності та даності.

С. Хантінгтон заперечує: «мої критики не висувають ніякої іншої парадигми, у кращому випадку вони підказують одну псевдо альтернативу і одну нереальну альтернативу». Псевдо альтернативою служить етатистська парадигма, яка вибудовує абсолютно штучне протистояння держав і цивілізацій. Говорити про держави і цивілізації в поняттях «контролю» безглуздо. Звичайно, держави намагаються врівноважити могутність, але якби вони робили тільки це, то в кінці 1940-х років західноєвропейські країни з'єдналися б з Радянським Союзом проти Сполучених Штатів. Але держави відповідають перш за все на усвідомлену загрозу, а тоді західноєвропейські держави бачили ідеологічну і політичну загрозу зі Сходу. Хантінгтон доводить, що цивілізації складаються з однієї або багатьох держав, тоді як на світовій арені найбільш могутніми діючими особами залишаються нації-держави. Як в епоху холодної війни нації-держави належали у своїй масі до одного з трьох світів, так вони належали і до цивілізацій. Після кончини трьох світів нації-держави визначають свої інтереси і свою ідентичність в цивілізаційних поняттях, а західноєвропейські народи і держави бачать, що нині культурна

загроза з Півдня витісняє ідеологічну загрозу зі Сходу. Ми живемо не в світі країн, який можна охарактеризувати через «самотність держав» без будь-яких зв'язків між собою. Наш світ складається з перекриваючих один одного угруповань держав, з'єднаних разом спільністю історії, культури, мови, розташуванням і установами. На більш широкому рівні подібні об'єднання і являють собою цивілізації. Заперечувати їх існування означає заперечувати реальні основи людського буття [3].

Викладена Хантінгтоном концепція не може служити панацеєю від проблем сучасного світу, тим більше, бачиться малоімовірним, що новий етап сучасних міжнародних відносин буде побудований на тезі зіткнення цивілізацій. Слід підкреслити, що сам автор цивілізаційної теорії не вважає її всеосяжної, здатною пояснити всі грані багатьох сучасних тенденцій. Однак з цього не випливає, що дана концепція позбавлена сенсу, навпаки, різнобічний аналіз роботи Хантінгтона дозволяє вловити намітилися зміни сучасного світу. Хантінгтон підкреслює, що поява його концепції спровокована новими реаліями сучасності і, як вважає сам автор «зіткнення цивілізацій», на сьогоднішній день немає парадигми, що відбиває більш повно причини сучасних перетворень.

На той момент дух «конфлікту цивілізацій» знайшов свою актуальність, оскільки допомагав Сполученим Штатам перенацілитись на нового ворога – ісламський світ, після досить несподіваного відходу зі сцени старого ворога.

Дж. Курт розвинув ідеї Хантінгтона і пішов далі нього в передбаченні нових глобальних катаклізмів і у виправданні зовнішньополітичних авантур США під прапором абсолютного індивідуалізму і цінностей нового Просвітництва.

У свою чергу ще один послідовник С. Хантінгтона – Е. Адлер розглядає Європу як «цивілізаційне співтовариство дії», враховуючи, ймовірно, все більш зримі відмінності між частинами колись єдиного цілого, вважаючи, що цивілізації не статичні, але, навпаки, перебувають у постійному русі, будучи свого роду «культурою в русі».

Серед великої кількості трюїзмів і утопічних надій легко виявити констатацію цікавого факту. Виявляється, що не тільки США вже не дуже-то схильні розглядати Європу як частину «єдиного Заходу» за Хантінгтоном. Стурбована своїми проблемами Європа також, схоже, починає замислюватися, чи справді проживання в одній «цивілізаційній квартирі» зі Сполученими Штатами приносить їй користь. Наслідки цього поки не дуже зрозумілі. Але якщо все йде саме так, то ми присутні при початку свого роду революції в цивілізаційному дискурсі [4].

Чимало авторів прагнули подолати спадщину С. Хантінгтона згідно новому рівню західної політкоректності, щоб, формально визнавши рівність всіх цивілізацій і культур, на ділі зберегти провідну роль за західною як надбудови і позачасової «цивілізації модерну». Для цього був застосований ряд прийомів. По-перше, акцентування всіляких суперечностей на мікро-рівні всередині «плюралістичних» цивілізацій при вельми поверхневому освітленні міжцивілізаційних відмінностей на макрорівні (відсутність опису латиноамериканської цивілізації і ігнорування безлічі істотних реалій ісламської та православної культур). По-друге, автори часом вдавалися до спотворення ідей Хантінгтона, абсолютизуючи конфліктність його теорії і стверджуючи, що він робив мало не автоматичну прив'язку культур і цивілізацій до географічних одиниць. Фактор релігії – це головний, на думку С. Хантінгтона, системоутворюючий елемент усілякої світової цивілізації – ними частково або повністю виключався з аналізу.

Варто зазначити, що С. Хантінгтона при всьому бажанні не можна віднести до антизахідників. Навпаки, всі його праці пройняті занепокоєнням щодо здатності Заходу і США, його безперечного лідера, продовжувати керівництво світом в умовах зміцнення національної ідентичності інших держав, при тому що їх власна знаходиться в даний час на низхідній. Будучи чесним ученим, він був не схильний затушовувати суперечності власної цивілізації, часом згущуючи фарби, але не піддавався спокусі політкоректності, розуміючи, що вона може принести лише шкоду. Чого тільки варта констатація їм історично і культурно обумовленої необхідності для США мати ворога. «Якщо зовнішня загроза буде незначною, періодичною, невизначеною, то американці, цілком можливо, не знайдуть у своєму суспільстві згоди щодо ролі американської віри, англійської мови та стрижневої культури у формуванні національної ідентичності».

Серед вітчизняних представників цивілізаційного підходу, які звертались до ідей С. Хантінгтона можна віднести геополітика В. Цимбурського.

В основі поглядів Цимбурського – цивілізаційний підхід до світового історичного процесу. В рамках «цивілізаційної геополітики» Цимбурський постулює існування стійких цивілізацій, кожна з яких розташовується на своїй цивілізаційній платформі, зоні стійкого контролю, вторгнення на яку для інших цивілізацій є складним. Цивілізаційні платформи розділені міжцивілізаційним простором країн і культур «лімітрофів», що не мають однозначної цивілізаційної ідентичності та слугуючих зоною експансії цивілізацій. Російська цивілізаційна

платформа відділена від інших суцільним поясом «Великого Лімітрофа» – міжцивілізаційного простору, що виступає в якості об'єкта російської імперської експансії [5].

Ідея «великого лімітрофа» виникла у Цимбурською на основі заперечення деяких висновків Хантінгтона. Отже: Хантінгтонова Земля вся поділена на великі рівномірні ділянки, кожна з яких позначає територію великої цивілізації. Основна ознака панування тієї чи іншої цивілізації на даній конкретній території – переважання там-якоїсь великої конфесії (групи гомогенних конфесій). Цимбурський цю однорідність заперечує. Зокрема, він пише: «Мій варіант цивілізаційної геополітики включає:

- Розрізнення для кожної цивілізації етнічного і геополітичного ядра і периферії;
- Тезу про відсутність неперехідних кордонів між периферіями сусідніх цивілізацій;
- Як рецепт практичної стратегії – ставку на консолідацію і розвиток цивілізаційного ядра поряд зі зважуванням і певним обмеженням зобов'язань країн ядра в відношенні периферії» [6].

Цимбурський вважає «великий Лімітроф» змішанням периферій різних цивілізаційних центрів, і з часом та чи інша ділянка може міняти «сюзерена», переходячи від переважаючого впливу одного центру до переважаючого впливу іншого. Ця ідея підриває концепт «однорідності», витікаючої з ідей Хантінгтона, і вона, в цілому ряді випадків, може слугувати чудовим теоретичним ґрунтом для практичної політики. Велика частина «великого лімітрофа» являє собою території померлих цивілізацій. Там цивілізаційний цикл вичерпав себе, і залишилася людська глина для впливу з боку сусідів – ще існуючих цивілізацій. Таким чином, з одного боку, майже не існує страхітливих «розломів» Хантінгтона – які там розломи, якщо одна «платформа» від іншої може бути відокремлена територіями декількох держав етнографічного матеріалу, як одна гора від іншої відділяється сотнями кілометрів рівнини. З іншого боку, «великий Лімітроф» Цимбурського не може бути периферією для декількох центрів, так як він в більшості випадків просто демографічний ресурс для того центру, у якого вистачить сил поставити його ділянку під контроль. Проте в цілому погляд на «геополітику цивілізацій» у Цимбурського, ну думку деяких дослідників, представляється більш реалістичним, ніж у Хантінгтона [7].

Отож, можна з впевненістю зазначити, що цивілізаційна парадигма С. Хантінгтона мала значний вплив з точки зору її застосування у міжнародних справах США у відносинах з іншими країнами та цивілізаціями. Його ідеї стали неабияким науковим підґрунтям для наукових дискусій та подальших досліджень цивілізаційної парадигми. Робота Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій?» викликала чимало критики з боку прихильників цивілізаційного підходу, та слід зазначити, що ці ідеї у подальшому розвивались Дж. Куртом, Е. Адлером та ін. Чимало тез його роботи піддавались спростуванню, зокрема, щодо вирішальної ролі релігії у визначенні цивілізації, однорідності цивілізацій і того, що ідея про те, що майбутні конфлікти проходять саме по лініях розломів цивілізацій не є актуальною.

Та ми бачимо, що незважаючи на деяку суперечливість ідей Хантінгтона, не висунуто жодної гідної альтернативи, яка пояснила б сучасний стан того, що відбувається у сучасному світі.

Бібліографічні посилання:

1. Война цивилизаций Хантингтона - есть ли ей альтернативы // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // http://stalinirk.narod.ru/index.files/STALIN_1/Bashelhanov_1.htm;
2. С. Хантингтон «Столкновение цивилизаций?» // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // http://lib.aldebaran.ru/author/hantington_samyuyel/hantington_samyuyel_stolknovenie_civilizacii;
3. Дискуссия вокруг цивилизационной модели: С. Хантингтон отвечает оппонентам // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // <http://www.archipelag.ru/geopolitics/stolknovenie/clash2/2290/>;
4. «Цивилизация модерна» против цивилизаций С. Хантингтона. Международные процессы, Том 10, № 2(29). Май-август 2012 // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // <http://www.intertrends.ru/twenty-ninth/16.htm>;
5. Хатунцев С. «Политическая критика... Бориса Межуева» // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // <http://www.apn.ru/publications/article26241.htm>;
6. От геополитики к хронополитике. Хрестоматия // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // http://society.polbu.ru/hrest_geopolitics/ch25_ii.html;
7. Володихин Д. «Лимитрофная глина» // Электронный ресурс. - [Режим доступа] // <http://www.apn.ru/publications/article17205.htm>;